

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ**

КАФЕДРА ПОЖЕЖНОЇ ТА РЯТУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ**

КАФЕДРА ПОЖЕЖНОЇ ТА РЯТУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
«ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУЖБИ ТА ПІДГОТОВКИ»**

Укладач:
викладач кафедри
пожежної та рятувальної підготовки
В.М. Іщук
“25” серпня 2016 р.

Харків, 2016

Методичні вказівки призначені для курсантів (студентів, слухачів). В них вказані рекомендації щодо освоєння дисципліни «Організація служби та підготовки» для забезпечення якісної самостійної підготовки фахівців. Методичні вказівки складені з урахуванням вимог державного освітнього стандарту. Вказівки містять: перелік основних тем, що виносяться на самостійне опрацювання; опис процедури самостійної роботи курсантів (студентів, слухачів); рекомендовано список літератури; вимоги до контролю самостійної роботи курсантів (студентів, слухачів).

В сучасних умовах висуваються нові вимоги до підготовки фахівців. Сучасний випускник повинен володіти певними конкурентними перевагами на ринку праці. При відборі кандидатів на роботу, звертають увагу не тільки на рівень теоретичної підготовки, але й на вміння швидко приймати раціональні рішення.

Вивчаючи дисципліну, курсант (студент, слухач) повинен прослухати курс лекцій, пройти передбачену робочою програмою кількість практичних занять, самостійно вивчити деякі навчальні питання курсу, написати модульну контрольну роботу, написати та захистити курсову роботу, скласти іспит.

Робота курсанта (студента, слухача) на лекції полягає у з'ясуванні основ дисципліни, короткому конспектуванні матеріалу, уточнення питань, що викликають труднощі. Конспект лекцій є базовим навчальним матеріалом поряд з підручниками, рекомендованими в списку літератури. Бажано, щоб конспекти лекцій різних дисциплін оформлялися в окремих зошитах. У зошиті з конспектами лекцій з Організації служби та підготовки не слід вести записи практичних занять. Іноді зручно конспектувати лекції на аркушах формату А4, які потім підшиваються по розділах в файлові папки. У цьому випадку є можливість доповнювати і удосконалювати конспекти. Для того щоб конспект не загубився, необхідно на титульному (першому) аркуші надписувати найменування дисципліни, прізвище та ім'я студента, факультет та номер групи.

Навчальні питання, які повно викладені в підручниках і в періодичній літературі, часто виносяться на самостійне вивчення. Їх не можна ігнорувати. Курсант (студент, слухач) вивчає рекомендовану літературу і коротко конспектує матеріал, а найбільш складні питання, які потребують роз'яснення уточнює під час консультацій.

Відповідно до робочої програми дисципліни «Організація служби та підготовки» на самостійну роботу студентам виділяється 54 години. Протягом цього часу курсанти (студенти, слухачі) самостійно вивчають навчальну, наукову і періодичну літературу. Вони мають можливість обговорити прочитане з викладачами дисципліни під час планових консультацій, з іншими курсантами (студентами, слухачами) під час семінарських занять, а також на лекціях, задаючи уточнюючі питання лектору.

За результатами вивчення теорії організації служби та підготовки, в міру набуття навичок вирішення логістичних завдань виконується курсова робота. Якість її виконання свідчить про результати вивчення дисципліни.

Контроль самостійної роботи курсантів (студентів, слухачів) здійснює викладач, який проведе практичні та семінарські заняття. У залежності від методики викладання можуть бути використані наступні форми поточного контролю: короткий усний або письмове опитування перед початком практичних занять, письмове домашнє завдання, реферати, доповіді на курсантських (студентських) конференціях.

Після закінчення вивчення курсу «Організація служби та підготовки» курсанти (студенти, слухачі) складають іспит. Оцінка формується за накопичувальним принципом і складається з результатів роботи курсанта (студента, слухача) на практичних, семінарських заняттях, оцінок періодичного контролю і результатів співбесіди з лектором.

Курс «Організація служби та підготовки» побудований з урахуванням сучасних вимог і тих проблем, які виникають в територіальних підрозділах СЦЗ України у процесі повсякденної діяльності.

САМОСТІЙНА ПІДГОТОВКА

Загальні положення

Постарайтеся читати рекомендовану літературу в спокійній обстановці, не відволікаючись на сторонні справи та розмови. Вдумливе читання захистить Вас від необхідності повторного вивчення матеріалу.

Якщо Ви будете конспектувати засвоєний матеріал, то процес запам'ятовування буде більш ефективним. Ваші власні конспекти дозволять у будь-який час відновити необхідні знання. Конспектування прочитаного матеріалу зручніше вести в зошити для конспектів лекцій, присвячуючи йому окремі розділи. Визначення основних понять найкраще виділити іншим кольором або позначити маркером. Для того, щоб бібліографічний джерело було легко впізнаваним потрібно робити грамотні посилання на нього.

Приклад: «Особовий склад караулу пожежно-рятувального підрозділу забезпечується спорядженням, форменим і спеціальним обмундируванням, а також, у встановленому порядку, апаратами захисту органів дихання та зору» [5].

В списку літератури, наказ МВС України від 7.10.2014 року № 1032 Про затвердження Порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб в органах управління і підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій розміщується під номером – 7.

Не забувайте, консультуючись з викладачем, що проводить семінарські та практичні заняття, показувати йому результати своєї самостійної роботи у вигляді грамотних конспектів. Це не тільки створить Вам імідж, але і дозволить своєчасно скорегувати процес самостійного вивчення складних питань цієї дисципліни.

Якщо при вивченні рекомендованої літератури виникли питання або незгоди з авторами, відзначте це в конспекті. Під час консультації подальші незрозумілі моменти, викладіть викладачу власну точку зору. Можливо, що Ваше бачення проблем внесе певну лепту в розвиток Організації служби та підготовки як науки.

Ваше ознайомлення з працями вчених у цій області може сприяти активізації наукової діяльності. Для її реалізації слід звернутися до викладача, відповідального за науково-дослідну діяльність курсантів (студентів, слухачів) на кафедрі.

Тема № 1. Організація караульної служби в пожежно-рятувальній частині.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 6 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 5,5 годин;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Задачі і зміст караульної служби в ПРП.
2. Порядок зміни чергових караулів.
3. Внутрішній порядок у караулі і розпорядок дня.
4. Внутрішній наряд караулу, права й обов'язки осіб, що несуть службу у внутрішньому наряді.
5. Допуск у службові приміщення осіб, що не належать до складу ПРП.
6. Дії караулу по сигналу «Тривога».
7. Документи служби чергового караулу.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 25,

27.

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!

Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

Тема № 2. Документи служби чергового караулу.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 16 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 1,5 години;

Заповнення завдань практикуму – 14 годин;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Книга служби.

2. Стройова записка.

3. Журнал АГК.

4. Журнал ПЗП.

5. Апаратний журнал.

6. Журнал реєстрації перевірок № 1 захисних дихальних апаратів.

7. Журнал обліку роботи ланок ГДЗС.

8. Особиста картка газодимозахисника.

9. Експлуатаційна картка.

10. Дорожній лист.

11. Журнал випробувань аварійно-рятувального оснащення, пожежно-технічного озброєння.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 19, 27.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 3. Зміна караулу.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 4 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 3,5 годин;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Час і порядок зміни караулу.

2. Дії начальника караулу до подачі сигналу «На зміну».

3. Дії начальника караулу під час інструктажу та перевірки особового складу караулу, що заступає на чергування.

4. Проведення зміни караулів.

5. Затримка зміни караулів.

Рекомендована література: 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 23.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 4. Функціональні обов'язки начальника караулу.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 4 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 3,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Обов'язки начальника караулу.
2. Функціональні обов'язки начальника караулу 1-ої зміни.
3. Функціональні обов'язки начальника караулу 2-ої зміни.
4. Функціональні обов'язки начальника караулу 3-ої зміни.
5. Функціональні обов'язки начальника караулу 4-ої зміни.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 4 5, 7, 8, 9, 10, 12, 15.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 5. Організація служби на об'єктах, які охороняються підрозділами ДСНС України.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 4 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

- Читання навчальної літератури – 3,5 години;
- Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;
- Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Порядок створення підрозділів ДСНС, що охороняють об'єкти на договірних засадах.

2. Організація служби в підрозділах ДСНС України, що охороняють об'єкти.
3. Особливості організації караульної служби.
4. Організація постової та дозорної служби.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 22, 23, 25, 27.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 6. Організація роботи в підрозділах Служби цивільного захисту України щодо експлуатації пожежної та аварійно-рятувальної техніки. Організація роботи з питань безпеки праці.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 3 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

- Читання навчальної літератури – 2,5 години;
- Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;
- Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Обов'язки посадових осіб пожежно-рятувального підрозділу з питань експлуатації пожежної та аварійно-рятувальної техніки.

2. Організація роботи в підрозділі ДСНС щодо експлуатації пожежно-рятувальної техніки.

3. Порядок планування і проведення технічного обслуговування та його облік.

4. Ведення звітної документації щодо експлуатації пожежної техніки в підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

5. Організація роботи з питань безпеки праці.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 9, 14, 15, 17, 23.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 7. Організація роботи в підрозділах Служби цивільного захисту України щодо експлуатації протипожежного водопостачання.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 3 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 2,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Облік джерел протипожежного водопостачання та їх інвентаризація.
2. Нагляд та перевірка джерел протипожежного водопостачання.
3. Демонтаж та зняття з обліку джерел протипожежного водопостачання.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 9, 11, 19, 22, 23, 25, 26, 27.

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин! Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

Тема № 8. Організація роботи в підрозділах Служби цивільного захисту України щодо експлуатації рукавного господарства та пожежно-технічного оснащення.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 3 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 2,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Організаційні системи експлуатації пожежних рукавів.
2. Порядок обліку пожежних рукавів.
3. Облік роботи пожежних рукавів.
4. Строки експлуатації пожежних рукавів.
5. Списання пожежних рукавів.
6. Організація експлуатації пожежно-технічного оснащення в ПРЧ.
7. Порядок проведення перевірки зовнішнім оглядом ПТО.
8. Організація проведення випробування ПТО.
9. Порядок проведення випробування ПТО.
10. Маркування рукавного господарства та пожежно-технічного оснащення.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 8, 9, 14, 15, 19, 26, 27.

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин! Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

Тема № 9. Організація службової підготовки в пожежно-рятувальній частині.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 3 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 2,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Планування службової підготовки.
2. Організація проведення занять із службової підготовки.
3. Облік процесу службової підготовки.

4. Контроль за службовою підготовкою.
 5. Підбиття підсумків службової підготовки.
- Рекомендована література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 20, 24.*

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 10. Порядок розробки план-конспектів та методичних розробок.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 4 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

- Читання навчальної літератури – 0,5 години;
- Складання методичної розробки – 1,5 години;
- Складання план-конспекту – 1,5 години;
- Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;
- Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Порядок розробки план-конспектів.
2. Порядок розробки методичної розробки.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 20.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 11. Гарнізон служби цивільного захисту.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 4 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

- Читання навчальної літератури – 3,5 години;
- Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;
- Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Організація гарнізонної служби.
2. Посадові особи Гарнізону служби цивільного захисту.
3. Склад та порядок чергування оперативних груп Гарнізону.
4. Порядок оповіщення про виникнення НС.
5. Основні документи Гарнізону.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 22, 25.

*Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин!
Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.*

Тема № 12. Визначення можливостей гарнізону Служби по охороні міста.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 3 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

- Читання навчальної літератури – 0,5 години;
- Розв'язання задачі – 2 години;
- Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;
- Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Принципи раціонального розміщення та оснащення пожежно-рятувальних частин.
2. Математичне моделювання процесу виникнення ситуацій одночасної зайнятості того чи іншого числа оперативних відділень на основних пожежних

автомобілях (ПА) для обслуговування викликів у місті.

3. Обґрунтувати кількість оперативних відділень на основних пожежних автомобілях (ПА), що забезпечують надійний протипожежний захист міста.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 21.

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин! Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

Тема № 13. Організація гасіння пожеж в населених пунктах та районах сільської місцевості.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 1 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 0,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Основи організації гасіння пожеж у містах і населених пунктах України.
2. Оперативні документи чергового складу гарнізону і караулів пожежно-рятувальних частин.
3. Розклад виїзду пожежно-рятувальних частин гарнізону Служби цивільного захисту міста.
4. План притягнення сил та засобів для гасіння пожеж в сільській місцевості.
5. Опорні пункти.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 8, 22, 25.

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин! Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

Тема № 14. Порядок розробки розкладу виїзду пожежно-рятувальних підрозділів на ліквідацію надзвичайних ситуацій в містах та населених пунктах.

На самостійне вивчення розділів цієї теми студенту відводиться 2 години.

Рекомендується розподілити корисний час наступним чином:

Читання навчальної літератури – 1,5 години;

Формулювання питань для обговорення – 0,25 години;

Консультація у провідного викладача – 0,25 години.

Вам буде потрібно вивчити наступні питання:

1. Розробка розкладу виїзду пожежно-рятувальних частин в місті.
2. Розробка плану залучення сил та засобів району сільської місцевості.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 7, 8, 22, 25..

Не забувайте робити невеликі перерви на відпочинок через кожні 40 хвилин! Відпочинок не варто затягувати. Він повинен бути активним і нетривалим.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

для проведення самостійної підготовки серед курсантів (студентів, слухачів)
з дисципліни «Організація служби та підготовки»

1. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс. - [чинний від 2013-07-01]. – К. : Міністерство з надзвичайних ситуацій України, 2013. – 82 с. – (Кодекс України).
2. Указ Президента України від 16 січня 2013 року № 20/2013 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій».
3. Організація служби та підготовки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів: навч. посіб./ Безуглов О.Є., Іщук В.М., Коленов О.М., Назаров О.О., Попов В.М. – Х.: НУЦЗУ, КП «Міськдрук», 2012. – 436 с.
4. Наказ МВС України від 01.07.2009 р. № 444 Про затвердження Настанови з організації професійної підготовки та післядипломної освіти осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту.
5. Наказ МВС України від 20.02.2015 р. № Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу в органах і підрозділах цивільного захисту.
6. Наказ ДСНС України від 01.08.2013 р. № 507 «Про проведення професійно-технічного навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації, курсів цільового призначення осіб рядового і начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту».
7. Наказ МВС України від 7.10.2014 року № 1032 Про затвердження Порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб в органах управління і підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій
8. Наказ МНС України від 13.03.2012 року № 575 Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.
9. Наказ МНС України від 7.05.2007 року № 312 Про затвердження Правил безпеки праці в органах і підрозділах МНС України.
10. Наказ МНС України від 16.12.2011 р. № 1342 «Про затвердження Настанови з організації газодимозахисної служби в підрозділах оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України».
11. Первинна підготовка пожежного-рятувальника: навч. посіб./ О.М. Коленов, О.Є. Безуглов, В.М. Іщук. – Х.: НУЦЗУ, КП «Міськдрук», 2013. – 455 с.
12. Настанова з організації зв'язку та організації інформаційних систем в МНС України.
13. Наказ МНС України від 12.05.2011 № 485 Про Табелі термінових та строкових донесень з питань цивільного захисту.
14. Наказ МНС України від 29.05.2013 № 358 Про затвердження Норм табельної належності, витрат і термінів експлуатації пожежно-рятувального, технологічного і гаражного обладнання, інструменту, індивідуального озброєння та спорядження, ремонтно-експлуатаційних матеріалів підрозділів ДСНС України.
15. Наказ ДСНС України від 27.06.2013 р. № 432 Про затвердження Настанови з експлуатації транспортних засобів в органах та підрозділах ДСНС України.
16. Наказ ДСНС України від 22.04.2014 р. № 184 Про затвердження Настанови про аварійно-рятувальні та плавзасоби спеціального призначення ДСНС України.
17. Наказ МНС України від 27.06.2013 № 433 Про затвердження методичних рекомендацій щодо впровадження єдиних вимог до облаштування та утримання територій і об'єктів майнових комплексів підрозділів цивільного захисту.

18. Наказ ДСНС України від 25.07.2014 № 418 Про впровадження в системі ДСНС України Ритуалу підйому (спуску) Державного Прапора України та Прапора Державної служби України з надзвичайних ситуацій в органах (підрозділах) цивільного захисту.
19. Наказ ДСНС України від 01.04.2013 р. № 107 Методичні рекомендації з експлуатації та ремонту пожежних рукавів.
20. Я.С.Повзик. Тактическая и психологическая подготовка руководителя тушения пожара., Москва, 1988 г.
21. Н.Н.Брушлинский. Системный анализ и проблемы пожарной безопасности народного хозяйства., Стройиздат., 1988г. и управления пожарной охраной» Н.Н. Брушлинский, В.И.Микеев и др. 1986 год. Стройиздат.
22. В.И.Ковшун. „Рекомендации по организации тушения пожаров на территории Украины”, Киев, 1984г.
23. А.І.Бондаренко. Методичні рекомендації та матеріали, регламентуючі оперативно-службову діяльність підрозділів пожежної охорони Київської області., Київ, 1993р.
24. Рекомендації щодо організації проведення занять на вогневій смужі психологічної підготовки.
25. И.Ф. Кимстач Организация тушения пожаров в городах и населенных пунктах.
26. Безуглов О.Є., Коленов О.М. Пожежні рукава та рукавне обладнання. Практичний посібник. Харків: УЦЗУ, 2007.
27. Інструкція з обліку та нагляду за протипожежним водопостачанням.

Інформаційні ресурси

<http://univer.nuczu.edu.ua/rus/departments/ostap/prp3/posibnik/>
<http://academy.apbu.edu.ua/rus/mbank/>
<http://govuadocs.com.ua/docs/index-18683827-3.html>